

Bruni Adler

PRIKKELDRAAD EN BAMBOESPEREN

Ooggetuigen
van oorlog
en dekolonisatie
in Indonesië

Prikkeldraad en bamboesperen

*Ooggetuigen van oorlog
en dekolonisatie in Indonesië*

Bruni Adler

WALBURGERS

Oorspronkelijke uitgave: Bruni Adler, *Stacheldraht und Bambusspeere. Indonesiens verdrängte Geschichte*, Klöpfer & Meyer Verlag GmbH & Co. KG, Tübingen [978-3-86351-470-9]
© Bruni Adler, 2018

Vertaling: Tine Ausma

Omslagontwerp: Suzanne Smit-van Hattum, appelblauwzeegroen, Soest
Afbeelding omslag: Malang, 30 juli 1947. Beeldbank WO2 - NIOD.

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 550 0

e-ISBN 978 94 6249 644 6

NUR 680

© 2021 Bruni Adler, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	11
Adolf Bergler: een Duitse Javaan wordt Nederlander en Amerikaan	18
Connie Suverkropp: kinderjaren in Japanse kampen	28
Nederlands-Indië	37
Gazali: lid van de matrilineaire cultuur van de Minangkabau	47
Otto Coerper: vader en zoon	51
Surodikromo: een Javaanse vrijheidsstrijder	62
Japanse bezetting van Indonesië	71
Ahmad Bakri: een islamitische leraar uit Aceh	77
Is Darmopranoto: een Javaanse christen als transmigrant in West-Papua	81
Felix Bakker: weeshuis, Japanse gevangenschap, Nederlandse geheime dienst	89
De Chinese minderheid in Indonesië	101
Mahmulyah: een moslim Batak	106
Abdurahman Prawirosudiro: een Javaanse edelman	110
Derk HilleRisLambers: omgaan met het Nederlandse kolonialisme	114
Sophie Saworno: een goed opgeleide Indonesische vrouw die zich inzet voor geboortebeperving	122

Frank Bouwens: een Nederlandse Indo-Europeaan in het koloniale leger	131
De onafhankelijkheidsoorlog van Indonesië	140
Mbah Samshai: een batikwerkster uit Solo	146
Hans Hachgenei verliest zijn zus in Sarangan	150
Sadao Oba: Japanse bevoorradingsofficier	161
Japan	168
Fajar Soemarko: een Javaanse jongen van adel wordt soldaat	179
Shinichi Yamashita: Japanse boerenzoon, veteraan en leraar Engels	185
Soeprapto: een Javaanse christen	191
Muriel Hess: van Java tot Mallorca – het lot van een Indo-Europese vrouw	193
Mochtar Naim: een Minangkabau pleit voor het behoud van zijn matrilineaire cultuur	202
1957/58: de vergeefse opstand van de buitengewesten	213
Jeppe Mellema: een Nederlander overleeft de Japanse kampen en wordt arts	216
Soedijomo: tussen adel en volk	227
Erich: tussen wal en schip	233
Lomita Sagala: een christelijke Batakse, analfabete en weefster	246
Johannes: de moeilijke situatie van een Duitse Nederlander	254
Paini Sidomukti: slachtoffer van verkrachting door Japanse militairen	260

Nobuo Ikegami: een kampcommandant voor het oorlogstribunaal	268
Helga en Inge Becker: zes jaar lang gestrand in Japan	273
Turut: zoon van een dorpssecretaris	279
Helmi Kroh: dochter van een zendeling	285
Supoyo: een Javaanse veteraan	292
George Pantow: een Minahasa wordt Duitser	296
Siti Wasirah: een Javaanse met privileges	301
Alicia Potrykus: een stateloze half-Manadonese vrouw wordt Duitse	305
Ujang: een Sundanese analfabeet	310
Syamsudin en Amir Hatta: vrijheidsstrijders en slachtoffers van de zuiveringen van 1965	317
Het bloedbad van 1965/66	326
Bibliografie	333
Woordenlijst	343
Chronologie	397
Dankbetuiging	403
Noten	405

Voorwoord

Bruni Adler, bekend om haar dialogen met de oorlogsgeneratie in Duitsland, Polen en Rusland, neemt haar lezers in *Prikkeldraad en bamboesperen* mee naar een wereld die ze tot dan toe slechts kende als een ver vakantieparadijs en niet als het toneel van oorlog en conflict: Indonesië. En toch is de wereld van de tropische eilanden door de geschiedenis heen het toneel geweest van oorlogen met miljoenen slachtoffers in verband met economische belangen en aanspraken op macht of ideologische doelstellingen. Concreet gaat de auteur in op de gebeurtenissen in Indonesië sinds het begin van de Tweede Wereldoorlog. Ze gebruikt ook hier haar beproefde methode van gesprekken met leden van direct betrokken groeperingen waar historici tot nu toe weinig of geen aandacht aan hebben besteed. En er waren veel van dit soort groepen in dit eilandenrijk aan de vooravond van de oorlog. Indonesië was toen nog een Nederlandse kolonie waarin ook vertegenwoordigers van andere naties in dienst van het koloniale bestuur werkten of hun eigen belangen nastreefden. Naast de grote meerderheid van Javanen waren er ook heel wat etnische minderheden die alleen door het overkoepelende bestuur van de koloniale overheersers bij elkaar werden gehouden. Pas aan het begin van de twintigste eeuw kwam een nationalistische beweging op die deze multi-etnische staat probeerde te verenigen. Tot aan de vooravond van de oorlog was deze beweging echter niet in staat om van de koloniale overheid concessies te krijgen voor haar streven naar onafhankelijkheid.

De eerste groep die getroffen werd door de gevolgen van de oorlog waren de Duitsers die in Indonesië woonden. Nadat het Duitse leger in mei 1940 Nederland was binnengevallen, werden zij als vijanden beschouwd, de mannen werden van hun gezinnen gescheiden en naar Sumatra – later India – gebracht en net als de vrouwen en kinderen in kampen geïnterneerd waar ze met weinig respect werden behandeld. Toen Japanse troepen in maart 1942 Java binnenvielen, bevrijdden ze de Duitsers en internerden de Nederlandse gezinnen. De Indonesiërs, die hoopten dat de Japanse bezettingsmacht hen zou steunen in hun strijd naar onafhankelijkheid, werden als *romusha's* in groten getale gedwongen tot dwangarbeid. Hun vrouwen en dochters werden door de bezetter geronseld als 'troostmeisjes'. Na de Japanse capitulatie was vooral Java jarenlang het toneel van hevige gevechten ter verdediging van de Indonesische onafhankelijkheid tegen de terugkerende Nederlanders.

Maar zelfs na de erkenning van de onafhankelijkheid van Indonesië en de toelating als onafhankelijke staat tot de Verenigde Naties (1949), kwam er geen vrede in het eilandenrijk. De vraag hoe de in 1950 ingevoerde

parlementaire democratie kon worden gebruikt om de vele problemen van de nieuwe staat op te lossen, domineerde de politieke discussies totdat in 1957 opnieuw opstanden en gewapende conflicten uitbraken.

Nadat de eerste president van de Republiek *Sukarno* in 1959 de 'geleide democratie' had ingevoerd, waarbij een verenigd front van nationale, religieuze en communistische organisaties tevergeefs probeerde de vele problemen van het land aan te pakken, werd in 1965 een coup poging gedaan, die door generaal *Suharto* werd gebruikt om een militaire dictatuur te vestigen. Er werd wreed en streng opgetreden tegen vertegenwoordigers van andere politieke stromingen, vooral tegen aanhangers van communistische ideeën. Meer dan een half miljoen mensen zijn het slachtoffer geworden van de terreur.

Dit is de historische achtergrond waartegen de auteur haar empathische interviews afnam, waarin ze vooral de stemmen laat spreken van degenen die het meest onder onderdrukking en uitbuiting hebben geleden. Ze houdt niet op bij de berichten van de door haar benaderde mensen, of het nu gaat om Duitsers, Indonesiërs, Nederlanders, Indo-Europeanen of Japanners. Ze heeft zich ook jarenlang verdiept in de literatuur die relevant is voor haar onderwerp en onderbouwt haar betoog met een groot aantal ter zake doende referenties. Een verklarende woordenlijst is nuttig en geeft de lezer extra informatie om de besproken ontwikkelingen beter te leren begrijpen.

Door gebruik te maken van meer recente literatuur, kan de auteur een aantal van de stellingen beter onderbouwen. Stellingen die eerder in de geschiedschrijving omstrede waren, zoals bijvoorbeeld de interpretatie van de coup poging van 30 september 1965 en de steun die de anticommunistische krachten van het Westen, met name de Verenigde Staten, kregen. In die tijd waren de Verenigde Staten net begonnen met de inval in Vietnam en de idee van een 'socialistische republiek Indonesië' was voor hen een gruwelbeeld.

Bruni Adler ziet zichzelf als leek, vrij van de druk van academische verwachtingen, en wil, zoals ze het zelf zegt, vooral een bijdrage leveren aan een 'geschiedenis van onderop'. En dit niet in dienst van enige ideologie, maar, zoals in haar andere boeken, ter herinnering aan het leed dat talloze slachtoffers in oorlogstijd is aangedaan en dat – in tegenstelling tot de successen van de winnaars – meestal al te snel na de oorlog in de vergetelheid raakt.

In dit boek is de auteur er op indrukwekkende wijze in geslaagd het lot van de slachtoffers van de oorlogen in de Indonesische archipel van deze vergetelheid te redden. Ze heeft laten zien dat het gat in de geschiedschrijving gedicht kan worden. Uit de documentatie blijkt dat dit niet alleen een nationaal probleem is. Haar werk is daarom ook een belangrijke bijdrage aan de versterking van de internationale vredesinspanningen.

Inleiding¹

‘Mijn familie komt uit Indonesië.’ Deze woorden van mijn vriendin Diemut Bek verrasten me. Ze heeft lichtblond haar, witte huidskleur en blauwe ogen. ‘Je ziet er helemaal niet Indonesisch uit’, antwoordde ik verbijsterd. ‘Mijn familie woonde in die tijd in de kolonie Nederlands-Indië. Mijn grootvader verdronk toen de *Van Imhoff* zonk omdat de Nederlanders weigerden de Duitsers te redden nadat het schip was geraakt door een Japanse bom. De *Van Imhoff* deporteerde in 1942 Duitse mannen naar Brits-Indië, nadat ze twee jaar lang in Nederlands-Indië waren geïnterneerd.’ ‘In Duitsland weet bijna niemand hier iets van’, antwoordde ik. ‘Dan zou je daar misschien zelf iets over moeten schrijven.’ En zo begint een leerproces van zeven jaar waar dit boek het resultaat van is.

Indonesië is voor Duitse lezers een verre vakantiebestemming en van de geschiedenis van dat land weten ze zo goed als niets. Wie weet dat daar al meer dan vier eeuwen duizenden Duitsers hebben gewoond en zijn begraven? Dat de Duitse wetenschapper Adolf Bastian de naam ‘Indonesia’ heeft afgeleid van de Griekse woorden ‘India’ voor Indië en ‘nesos’ voor eiland? De Indonesische onafhankelijkheidsbeweging koos in de jaren twintig van de vorige eeuw deze naam voor hun eilandenrijk. Een naam die in de Nederlandse koloniale tijd verboden was.²

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog woonden er 8000 Duitsers in de toenmalige Nederlandse kolonie. Er kwam een abrupt einde aan hun geschiedenis toen het Duitse leger in mei 1940 Nederland binnenviel, waarna alle Duitsers in Nederlands-Indië werden geïnterneerd.³ Hun geschiedenis – en die van de Tweede Wereldoorlog in al zijn mondiale complexiteit – kan niet los worden gezien van de oorlog in het Verre Oosten, die een van de onderwerpen van dit boek is. Na de daaropvolgende bevrijdingsoorlogen (1945-1949) en het bereiken van de onafhankelijkheid volgden heel wat Indonesische ambtenaren, ingenieurs, wetenschappers, artsen, architecten en journalisten een opleiding in Duitsland. Er zijn maar weinig landen die op zo’n lange vriendschappelijke relatie met Indonesië kunnen terugkijken.

Voor een beter begrip van dit land volgt eerst een geografische, historische en politieke schets. Indonesië bestaat uit meer dan 17.000 eilanden en strekt zich van oost naar west uit over 5200 kilometer. Qua inwonertal staat het met 255 miljoen inwoners op plaats vier in de wereld. Meer dan de helft daarvan woont op Java en met ruim 220 miljoen moslims is het qua inwonertal het grootste moslimland ter wereld. De Verenigde Oost-Indische Compagnie, VOC, oefende een kleine tweehonderd jaar lang een groeiende invloed uit op de archipel, totdat deze in 1800 een Nederlandse kolonie werd. Vanaf

1908 oefende Nederland gezag uit over het gebied waarop de Indonesische nationalistenaanspraak maakten. Dit gebied met zijn zeer verschillende etnische groeperingen wordt nu bestuurd door de op Java georiënteerde centrale overheid. De grenzen van het land zijn de belangrijkste erfenis van het koloniale rijk.

De concurrerende politieke ideeën van Indonesië – aristocratische, Javaanse traditie, westerse sociaaldemocratie en islamitisch gedachtegoed – zorgen ook vandaag de dag nog voor spanningen. Schendingen van de mensenrechten, de buitensporige macht van het leger en de angst voor het uiteenvallen van de eenheid van de staat zijn nog steeds acute problemen.

Tijdens Suharto's bewind (1967-1998) werd Indonesië beschouwd als het meest corrupte land ter wereld en Suharto als de regeringsleider die het meeste geld van de staat verdonkeremaande.⁴ Tegelijkertijd leefde – in 1996 – meer dan 50 procent van de bevolking onder de armoedegrens.⁵ In 2005 plaatste Transparency International Indonesië op de 119e plaats van 123 landen op de corruptie-index.⁶ Naar schatting 20 tot 30 procent van het nationaal inkomen verdwijnt in de zakken van corrupte functionarissen, waardoor de kloof tussen de kleine bovenlaag en de brede massa van de bevolking groter wordt.⁷ In 2010 leefde een vijfde van de bevolking in bittere armoede. De werkloosheid bedroeg 30 tot 40 procent.⁸

Weliswaar werden er na het einde van de militaire dictatuur van Suharto voor het eerst democratische verkiezingen gehouden, maar de meerderheid van de bevolking is nog steeds de facto uitgesloten van politieke deelname en economische ontwikkeling. De politiek wordt beheerst door minder dan duizend mensen in de bureaucratie, het leger, de pers en de universiteiten. De harde kern van de macht bestaat uit ongeveer tweehonderd mannen.⁹

Dit boek behandelt kort samengevat vier hoofdonderwerpen:

1. De relatie tussen 'geschiedenis van onderop' en historisch onderzoek alsmede de vraag naar de waarde van officiële documenten enerzijds en verklaringen van ooggetuigen uit de betreffende tijd anderzijds.
2. De verstrengeling – en het uit elkaar houden – van de belangen van de nationale elites met die van de machteloze velen.
3. Een bijdrage aan een geschiedschrijving waarbij over nationale grenzen heen wordt gekeken.
4. De macht van propaganda.

Ad 1. Documenten over de Tweede Wereldoorlog werden in Azië achtereenvolgens vernietigd. Toen de Japanners in 1941 naar het zuiden trokken, gingen talloze documenten in de tuinen van de geallieerde ambassades in vlammen

op. Aan het einde van de oorlog verbrandden de Japanners op hun beurt alles wat niet in de handen van de geallieerden mocht vallen. Beide partijen maakten vóór en tijdens de oorlog uitgebreid gebruik van nepnieuws. Elke historicus moet dus rekening houden met het feit dat geschreven bronnen gerichte desinformatie kunnen weergeven. Sommige van deze leugens en verdraaiingen zijn vandaag de dag nog steeds van invloed op de nationale geschiedschrijving.¹⁰ Als mogelijke correctie op de documenten zijn we afhankelijk van verklaringen van ooggetuigen. Ook die moeten als bron kritisch worden bekeken.

Ad 2. De nadruk op documenten heeft er vaak toe geleid dat ‘gewone’ mensen – onder wie verkrachte vrouwen, armen, analfabeten en etnisch of raciaal onderdrukten – nauwelijks een rol spelen in de geschiedwetenschap. Ze hebben zelden schriftelijke getuigenissen nagelaten. Deze mensen ‘zonder geschiedenis’ worden meestal alleen genoemd in de geschriften van de machtigen. Zo worden de tot prostitutie gedwongen ‘troostmeisjes’ in officiële Japanse documenten alleen genoemd als een soort ‘oorlogsmateriaal’. Pas door hun late, moedige verklaringen zijn deze vrouwen erin geslaagd de officiële visie op de geschiedenis in twijfel te trekken.¹¹

Verklaringen van ooggetuigen kunnen echter ook worden gebruikt om de heersende historische constructies emotioneel te versterken. Dit risico is vooral acuut wanneer ze worden uitgevoerd en gefinancierd door overheidsinstellingen of universiteiten. Helaas worden de verhalen van deze ooggetuigen, die de officiële versie van de geschiedenis in twijfel zouden kunnen trekken, uit de nationale Indonesische archieven geweerd. In plaats daarvan vindt men daar een verzameling commentaren van de elites.¹²

De geschiedenis is onlosmakelijk verbonden met strategische en economische processen, waarbij economische belangengroepen naar politieke controle streven. Zij wordt voortdurend herschreven om de huidige politieke of economische doelstellingen te legitimeren. Aan de andere kant beïnvloeden de ervaringen van een individu – van nature beperkt en contextafhankelijk – zijn of haar kijk op het verleden.

Ad 3. Het is vrijwel onmogelijk om het verleden in al zijn complexiteit vast te leggen. Maar het proces waarbij verschillende perspectieven tot een paar worden gereduceerd, zegt veel over de wijze waarop machtselites en historici vorm geven aan wat als nationale geschiedschrijving wordt beschouwd. Dat dit de weg naar een grensoverschrijdend begrip van de geschiedenis blokkeert, wordt ook duidelijk aan de hand van het voorbeeld van Indonesië. Daar beleefden Nederlanders, Indo-Europeanen, Duitsers, Japanners en verschillende

Indonesische bevolkingsgroepen op hetzelfde moment en op dezelfde plaats een volstrekt andere geschiedenis. Meestal weet de een nauwelijks iets over het lot van de ander. Thomas Verwer drukte deze spanning uit met de ontroerende woorden: ‘Toen ik in 2004 voor het Vredesmonument in Hiroshima stond, besepte ik dat diezelfde atoombom niet alleen mijn leven redde, maar ook dat van mijn vader, mijn moeder, mijn oom, mijn tante en dat van nog eens 500.000 geïnterneerden in Japanse kampen. Verscheurd tussen de tegengestelde feiten en mijn tegenstrijdige gevoelens (...) barstte ik in tranen uit.’¹³

Een ander voorbeeld van de beperkingen van de nationale geschiedschrijving is dat zowel buitenlandse als binnenlandse elites de meerderheid van de Indonesische bevolking hebben uitgebuit – en blijven uitbuiten. En in de bevrijdingsoorlogen streeden niet alleen Britten en Nederlanders tegen Indonesiërs, maar vooral Nepalese *Gurkha's* in Britse, en Javanen en Ambonezen in Nederlandse uniformen tegen Javanen en andere Indonesische volkeren. Het was dus ook een burgeroorlog die van buitenaf werd aangewakkerd. Dit thema ontbreekt in de officiële nationale geschiedschrijving. In plaats daarvan is de geschiedenis in Indonesië, Japan en Nederland uitgekristalliseerd tot duidelijke nationale meningen en opvattingen: onderdrukking en verzet in Indonesië; bevrijdingsmissie en krijgsgevangenschap in Japan en de *Japanse interneringskampen* in Nederland. Daarbij hebben alle partijen meer oorlogsmisdaden begaan dan publiekelijk bekend is.

In de koloniale geschiedschrijving speelde de Indonesische meerderheid van de bevolking nauwelijks een rol. In de Indonesische versie van het verleden wordt de oorlogsellende genationaliseerd, gehomogeniseerd en gedepolitiseerd. Het feit dat met name de armen het slachtoffer waren van dwangarbeid en gedwongen prostitutie wordt buiten beschouwing gelaten. Bovendien herinnert het net zomin aan de hongersnood van 1944/45 als aan de medewerking van de Indonesische elites aan al deze Japanse maatregelen. De ontkenning van sociaal onrecht is een essentieel aspect van de nationale stichtingsmythe. De verhalen van de honderdduizenden romusha's en ‘troostmeisjes’ zijn grotendeels onbekend. Geen enkele Indonesische, Japanse of Nederlandse regering herdenkt deze groeperingen. Helaas heeft zelfs het verdrag betreffende herstelbetalingen van Sukarno met Japan niet geleid tot enige schadeloosstelling voor deze slachtoffers. In plaats daarvan sijpelde het geld weg in overheidskanalen en particuliere zakken.¹⁴

Sukarno's minister van Onderwijs, Mohammed Yamin, werd de architect van een geschiedschrijving die diende om een natiestaat in het leven te roepen met Java als centrum. De lange geschiedenis van feodale onderdrukking werd weggepoetst, evenals de diversiteit van de Indonesische bevolkingsgroepen met hun verschillende historische achtergrond. Zijn tegenstander,

Sudjatmoko, nam daarentegen – zij het tevergeefs – het standpunt in dat de geschiedenis op verschillende manieren kan worden uitgelegd en dat nationalisme eerlijk historisch onderzoek onmogelijk maakte.¹⁵ Suharto gaf vervolgens historici de gelegenheid kleine deelgebieden te beschrijven zolang ze de status quo niet in twijfel trokken. De geschiedenispropaganda van zijn bewind is de grondslag geworden voor de ‘ware’ geschiedenis van Indonesië en is medeverantwoordelijk voor de wijdverbreide historische onwetendheid, zelfs onder studenten.¹⁶

Indonesische historici hebben een moeilijke taak. Belangrijke documenten ontbreken. Onderzoek naar de diversiteit van Indonesische etnische groeperingen en religies is ongewenst. Vooral de wrede heden die Indonesiërs elkaar hebben aangedaan mogen geen onderwerp van discussie worden.¹⁷ In plaats daarvan wordt de heldenverering gebruikt als pedagogisch hulpmiddel en wordt vastgehouden aan de mythe van de Indonesische grenzen, die altijd al zouden hebben bestaan. De journalist en historicus Parakitri Simbolan schreef in 2000: ‘In de loop van de crisis van de afgelopen twee jaar – het aftreden van Suharto en het begin van het presidentschap van Abdurrahman Wahid – werd duidelijk dat Indonesië alleen op papier een natiestaat is, een verzameling van illusies die decennialang werd gepropageerd.’¹⁸ Of men het er nu mee eens is of niet, het is duidelijk dat Indonesië niet in het reine is gekomen met zijn verleden.

Ad 4. Veel mensen staan bloot aan de macht van propaganda. Ze doden en sterven in de vaste overtuiging dat ze het voor de goede zaak doen – met heldenmoed en zonder schuldgevoelens. Leraren en hun geschiedenisboeken behoren – samen met religieuze leiders, musea, journalisten en historici – tot de belangrijkste propagandamiddelen van hun regimes. Niet voor niets sluiten de bezetters als eerste krantenuitgeverijen, radio- en televisiestations en scholen. Ik wou dat jonge Australiërs hadden getwijfeld aan de woorden van hun generaal Blamey toen hij verklaarde: ‘Onze hoogste en zoetste levensvervulling is te sterven voor ons land.’ Toen Japanse bevelhebbers en politici zich in soortgelijke bewoordingen tot hun jongeren richtten werd dit door de westerse mogendheden afgedaan als fanatisme, collectieve psychose of verlangen naar de dood.¹⁹

Sinds de vorming van de natiestaten in West-Europa aan het begin van de 19e eeuw werd de geschiedschrijving gebruikt om de nationale identiteit vorm te geven en het patriottisme te bevorderen. Historici hebben hier niet altijd aan kunnen of willen ontkomen. Misschien is dit een van de redenen waarom de geschiedenis vaak wordt gepresenteerd als een web van vooraanstaande personen, politieke instellingen en oorlogen.

Na de oorlog concentreerde de Indonesische geschiedschrijving zich op de stichtingsmythe van hun vrijheidsstrijd. Japan vocht voor zelfrespect. Nederland was tijdens de Japanse bezetting bezig met zijn rol als slachtoffer, probeerde het verlies van zijn kolonie op te vangen, omringde de koloniale overheersing vaak met het aura van humaniteit en legde de nadruk het scheppen van orde uit de chaos. De regeringen hebben uiteindelijk weliswaar vrede gesloten, maar voor de gedupeerden was de oorlog nog lang niet voorbij. Ook nu nog vechten sommige Nederlanders uit de voormalige koloniën voor erkenning van hun geschiedenis en voor financiële compensatie.

De omvang van de wreedheid tijdens de *oorlog in de Stille Oceaan* en de daaropvolgende koloniale oorlogen is in geen van de betrokken landen op grote schaal verwerkt. Statistieken van massale sterfgevallen kunnen een vorm van ontmenselijking zijn als ze niet ook ingaan op de terreur waaronder de individuele mens heeft geleden. Het zou van een waardiger behandeling van de slachtoffers getuigen als niet alleen kale cijfers maar individuele lotgevallen zouden worden verteld. Ik wil ook de – vaak onwetende maar al te gehoorzame – soldaten herdenken, een gedenkteken voor hen als slachtoffer opzetten. In het Amerikaanse leger waren het vooral de zonen van zwarten, armen en ongeschoolden die het leven lieten in de oorlog in de Stille Oceaan. En het was vergelijkbaar in Japan en andere landen.

De Britse filosoof en wiskundige Bertrand Russell had het bij het juiste eind toen hij zei: 'Wie generaliseert, liegt meestal.'²⁰ Om generalisaties te vermijden is dit boek gebaseerd op Indonesisch, Nederlands, Japans, Amerikaans, Brits, Australisch en Duits historisch onderzoek en op interviews met ooggetuigen uit verschillende sociale klassen, zowel mannen als vrouwen uit Duitsland, Nederland, Japan en Indonesië. Naast de Javanen zullen ook andere bevolkingsgroepen hun zegje doen: Atjeeërs, Minangkabau, Sundanezen, Batak, Maleiers, Manadonezen en Ambonezen. Het lot van de Timorezen en de Papua's wordt ook besproken. Ik heb geprobeerd vanuit verschillende invalshoeken en perspectieven een historische caleidoscoop van de jaren 1920 tot 1966 te maken die ongeschikt is voor propagandadoeleinden. Wanneer de laatste ooggetuigen zijn gestorven, zijn er nauwelijks mogelijkheden om de door de staat gewenste historische mythes te corrigeren.

De ooggetuigenverslagen zijn in willekeurige volgorde weergegeven waarbij de nationaliteit vooropstaat. De lezer wordt aldus aangemoedigd om steeds weer van perspectief te veranderen, want er kan op langere termijn geen vrede zijn tussen de volkeren zonder kennis van de anderen, zonder acceptatie van het eigen lijden en het lijden van anderen, zonder erkenning van de eigen wandaden.

De verhalen zijn op drie manieren gekoppeld aan historisch onderzoek: historische informatie die specifiek relevant is voor een hoofdstuk wordt daarin geïntegreerd; uitgebreide achtergrondkennis wordt in zes afzonderlijke historische hoofdstukken samengevat. Kortere uitleg is te vinden in de woordenlijst. De daarmee corresponderende begrippen zijn in de tekst cursief gezet. Alleen eigennamen worden in het Indonesisch met een hoofdletter geschreven, alle andere woorden met kleine letters. Deze spelling is in de tekst overgenomen.

De ooggetuigenverhalen zijn geen woord-voor-woord weergave van mijn interviews, maar geven getrouw weer wat er gezegd is. Ze werden gecorrigeerd en vrijgegeven voor publicatie door de geïnterviewden. Ik heb de interviews, die vaak vele uren of dagen duurden, ingekort en in een leesbare vorm en chronologische volgorde gezet, en een beschrijving van de omstandigheden van het gesprek toegevoegd. De lezer wordt zo uitgenodigd om rechtstreeks deel te nemen aan het gebeuren.

Adolf Bergler: een Duitse Javaan wordt Nederlander en Amerikaan

Tussen alle witte gezichten steekt er een bruine uit. De heer Bergler reisde in oktober 2009 vanuit Californië naar Mainz voor de reünie van de oud-leerlingen van de Duitse School van Sarangan op het eiland Java. Hij kwam om zijn oude klasgenoten weer te zien, met wie hij een paar zorgeloze jaren doorbracht terwijl de wereld in brand stond, een paar onvergetelijke jaren in het oog van de orkaan die de Tweede Wereldoorlog heette.

De 81-jarige, die niet groot is maar er wel sportief uitziet, is meteen bereid tot een gesprek, want na de reünie reist hij direct terug naar Amerika. Hij spreekt het Javaans van zijn moeder en het Bahasa Indonesia van zijn moederland, het Duits van zijn vader, het Nederlands van zijn vroegere koloniale meesters en Amerikaans-Engels.

Enkele aanwijzingen over de taalkundige diversiteit van Indonesië: er zijn ongeveer driehonderd onafhankelijke talen, waarvan het Javaans het meest gesproken wordt. Daarnaast zijn er het Balinees, Ambonees, Batak, Dayak, Minangkabau, Manadonees, Timorees en de vele Papua-talen, om de belangrijkste te noemen.

In 1928 verklaarden de Indonesische nationalisten het Maleis, dat lange tijd de commerciële taal van de kuststeden was geweest, tot de gemeenschappelijke taal van hun nog steeds gekoloniseerde multi-etnische archipel onder de naam Bahasa Indonesia. In 1942, onder de Japanse bezetting, werd het Bahasa Indonesia geïntroduceerd als de officiële taal en dat is zo gebleven na de onafhankelijkheid. Ook nu nog maken veel kinderen er pas op school kennis mee.

De heer Bergler had op straat als kind Maleis geleerd. Op school leerde hij Nederlands. We spreken af dat we Engels zullen spreken, de taal van wat het langst zijn vaderland is geweest. Zijn bruine ogen en zijn huidskleur heeft hij van zijn moeder gekregen, zijn liefde voor Duitsland en zijn naam Adolf, waarmee hij gepest werd, van zijn vader. Als er al sprake is van een rehabilitatie van deze naam, dan wordt die belichaamd door de kleine, hartelijke, Indonesisch-Duitse Amerikaan Adolf Bergler.

Zijn vader Adolf Franz Seraph Bergler kwam uit Regensburg en was tijdens de Eerste Wereldoorlog 1e luitenant bij de keizerlijke Duitse marine. In een speciale missie werd hij in 1918 naar Tsingtau in Oost-China gestuurd. Zijn voor die tijd moderne motorzeilboot nam de korte route via de Straat van